

LA HISTORIOGRAFIA LLATINA, a cura de Joan Alberich i de Bàrbara Matas

Algunes consideracions sobre la historiografia llatina

La història com a gènere amb personalitat pròpia sol aparèixer tard en totes les cultures. A l'Hèl·lada, per exemple, no podem parlar d'història ben constituïda fins al segle V aC amb Heròdot, quan la cultura grega era a punt d'assolir la seva maduresa. A Roma, la història, fins i tot sota la forma més rudimentària del testimoni escrit, aparegué gairebé cinc segles després de la fundació de la Urbs (753 aC). Precisament gràcies a la influència de la historiografia grega, la història a Roma esdevingué un gènere literari, lligat primerament als progressos locals i més tard a la dominació de la Mediterrània.

Això, no obstant, la historiografia llatina és diferent de la grega. L'historiador grec sol tenir la vista posada en el present i en allò que és universal; l'historiador romà, en canvi, mira vers el passat i només cap a Roma. En el segle II aC, l'historiador grec Polibi, deportat a Roma després de la batalla de Pidna, va escriure una història universal, l'eix de la qual és Roma. Només un historiador romà, Trogus Pompeu, l'obra del qual no s'ha conservat, l'imità; la resta d'historiadors, en la seva obra, mostren el «moment romà» de la història universal.

S'ha assenyalat que la major part d'historiadors romans són o bé senadors o bé persones molt vinculades a l'ordre senatorial. Aquest fet explicaria el pessimisme que es desprèn quan llegim les obres històriques romanes pel que fa a l'evolució dels fets. Ara bé, cal reconèixer que l'optimisme també hi és present, sobretot en la descripció dels fets que posen de relleu la grandesa de Roma. I és que l'historiador romà té el decidit propòsit que la seva obra sigui el punt de partida de reflexions positives i de lliçons de patriotisme.

ORÍGENS DE LA HISTORIOGRAFIA LLATINA

Els primers documents històrics

Els primers documents que enregistren fets de la història de Roma, dels quals tenim notícia, són de caràcter públic o bé de caràcter privat.

A partir dels voltants de l'any 300 aC, el *Pontifex Màxim* inscrivia en un tauler blanquejat (*album*), en el fòrum, els esdeveniments quotidians dignes de ser recordats, com els relacionats amb els aspectes sobre els quals tenia competència: el culte públic, el principi i l'acabament de l'any, els dies fasts i els nefasts, etc. A més, el *Pontifex Màxim* redactava notes més extenses, no destinades a la publicació, com les actes del senat, els continguts de les ambaixades, episodis militars, etc. Tot aquest material constituïa els *libri Pontificum* o *annales maximi*, perquè eren recopilats per qui ostentava aquest càrrec polític-religiós i perquè els escrivia seguint el curs de l'any. El lloc on eren arxivats era la Règia, o l'antic palau del rei Numa, vora el temple de Vesta del fòrum, residència oficial del *Pontifex Màxim*. La col·lecció d'aquest material fou publicada per Quint Muci Escèvola el 123 aC, ja que un incendi els havia danyat en gran part.

Els arxius privats de les grans famílies benestants també guardaven els elogis fúnebres dels avantpassats en els arxius familiars. Aquestes *laudationes funebres*, que eren pronunciades durant els funerals, feien referència a les gestes i a les virtuts dels difunts i, aplegades totes alhora, constituïen una mena d'història de la família. D'altra banda, cal tenir present els *tituli imaginum*, o inscripcions que es posaven sota els retrats (*imagines*) dels monuments funeraris o sota les màscares de cera o de bronze que hi havia en els atris de les cases.

La història èpica: Nevi i Enni

Abans de la creació de la historiografia, i fins i tot després, els romans també divulgaren la seva història a través de la poesia èpica, introduïda a Roma gràcies a la traducció llatina de l'*Odissea*, que féu Livi Andronic, un grec esdevingut esclau després de la caiguda de Tarent (272 aC).

L'introduïdor del gènere èpic fou en la literatura llatina el campaniès i ciutadà de Roma Gneu Nevi (260?-201 aC). A més d'altres obres, compongué un poema èpic titulat *Bellum Punicum*

sobre la primera guerra púnica, en la qual ell participà com a soldat. En aquest poema, del qual només queden fragments, Nevi va enllaçar els episodis que va viure amb els dels orígens de la Urbs, és a dir, les aventures de l'heroi troià Eneas després de la caiguda de Troia i del seu pas per la cort de la reina Dido. Precisament fou ell qui per primera vegada va veure en l'amor frustrat entre Dido i Eneas la raó fatal de l'odi etern entre Roma i Cartago, la qual cosa el convertí en precursor de l'*Eneida* de Virgili.

La principal epopeia nacional romana de l'època de la República foren els *Annals* de Quint Enni (239-169 aC), poeta nascut a Rúdies, a Calàbria, en una regió on confluïen per raons de veïnatge la cultura grega, la llatina i l'osca. Enni fou un poeta culte, molt ben acollit a Roma, que a més de conrear altres gèneres, en la seva obra èpica va fer una síntesi reeixida entre els procediments de la primitiva poesia llatina i els de la grega, en adoptar per primera vegada l'hexàmetre, el vers dels poemes homèrics. Els *Annals* d'Enni, una mena d'història completa de Roma d'uns trenta mil versos, dels quals només en conservem uns sis-cents, només seran superats per l'*Eneida*.

La historiografia dels annalistes

Des del final del segle III aC fins al començament del segle I aC aparegueren un seguit d'escrits de caire històric, els autors dels quals són denominats annalistes, perquè seguien la tradició, emprada pels *Pòntifexs Màxims* i per altres magistrats, de narrar els fets any per any. El pioner d'aquesta annalística laica fou Fabi Píctor. Tant ell com els seus nombrosos successors, que ara no és el moment de citar, són coneguts només a través de citacions i de comentaris d'autors posteriors. Hom pot classificar els annalistes en dos grups:

a) Annalística de l'època de les guerres Púniques (des del segle III fins a la fi del segle II aC): l'obra dels primers annalistes, produïda durant la Segona Guerra Púnica, fou escrita en grec i no en llatí, perquè calia desenvolupar una tasca nacionalista d'afirmació patriòtica dirigida als lectors als quals arribava una visió antiromana dels cronistes procartaginesos.

b) Annalística de l'època dels Gracs i de Sul·la (des de la fi del segle II fins al començament del segle I aC): la producció annalística d'aquest període era molt partidista i poc rigorosa, ja que reflectia les reaccions visceralment dels seus autors davant els moviments de caire democràtic impulsats pels Gracs i davant la política ultraconservadora de Sul·la.

Cató, capdavanter de la reacció antihel·lènica

Durant el segle II aC, a causa de la reducció de l'Hèl·lada a una província romana, dels contactes amb els regnes hel·lenístics i de l'arribada a Roma de riqueses, d'obres d'art i d'esclaus procedents de Grècia, es produïren grans transformacions en el si de la societat romana. Una part de l'aristocràcia romana esdevingué filohel·lènica, mentre que un altre ampli sector volia mantenir, de vegades només en aparença, les virtuts tradicionals romanes. El capdavanter de la desconfiança envers tot allò que fes referència a Grècia, al luxe i als enriquiments ràpids i individuals fou Marc Porci Cató (Túsculum, 234-149 aC), que durant uns cinquanta anys de la seva dilatada vida predicà infatigablement a favor de les antigues formes, militars, agrícoles i culturals, llatines. A més de molts discursos, que no es conserven, i d'un tractat conservat, l'*Agricultura*, el nacionalista Cató va compondre una obra històrico-patriòtica, *Orígens*, coneguda només per citacions i referències, en la qual féu un seguit d'innovacions, com el fet d'escriure-la en llatí i no en grec en oposició a la producció dels annalistes, l'interès no solament per Roma sinó per les ciutats d'Itàlia lligades a la política romana, la presentació de la conquesta romana com una gesta col·lectiva del poble romà ometent els noms dels generals, i la inclusió de discursos refets. Aquesta obra, malgrat una presentació neta de grecismes, tenia un fort regust hel·lènic, ja que Cató aprengué grec de gran i fou un gran lector de Tucídides i d'altres historiadors grecs.

LA HISTORIOGRAFIA DEL PERÍODE CLÀSSIC. L'ÈPOCA DE CÈSAR

La concepció Ciceroniana de la història

Malgrat que Ciceró (Arpínum, 106-43 aC) no va escriure cap obra de caire històric, en diverses obres, com a *De l'orador*, al *Brutus* i a *De les lleis*, va emetre algunes teories que influïren d'una

manera decisiva en els historiadors posteriors.

Per a Ciceró, el coneixement del passat és indispensable per a l'estadista i per a l'orador. La història és no solament un recull d'exemples dels homes eminents del passat, sinó també un instrument privilegiat del perfeccionament moral, al costat de la filosofia. Ciceró desitjava que a Roma hi hagués una literatura històrica semblant a la grega i que, alhora, fos també eficaç des del punt de vista educatiu. Si el coneixement de l'*antiquitas* era valuós, també calia que algú en deixés constància per convertir-la en una «adquisició per a sempre», tal com deia l'historiador grec Tucídides. Per això la persona més adient per a la composició de la història era un orador, ja que precisament un dels significats d'*orator* és el d'«escriptor en prosa». Vegem tal com ho va dir Ciceró; «*Historia uero testis temporum, lux ueritatis, uita memoriae, magistrae uitae, nuntia uetustatis, qua uoce alia nisi oratoris immortalitati comendatur?*». («I la història testimoni del temps, llum de la veritat, vida de la memòria, mestra de la vida, missatgera de l'antiguitat, ¿amb quina altra veu sinó amb la de l'orador, és encomanada a la immortalitat?» *De l'orador* 2, 36.)

Pel que fa a la historiografia, les principals preocupacions de Ciceró eren la disposició cronològica dels fets per tal que les relacions de causa-efecte fossin comprensibles, la selecció significativa dels fets històrics per evitar l'acumulació de dades, i l'ornament literari per tal que el lector es delecti tot llegint les obres històriques. Si la història era una competència de la retòrica, calia esbrinar quina mena de discurs hi havia de ser emprat. Hom distingia el *genus iudiciale*, que, utilitzat en els processos, permetia jutjar fets del passat; el *deliberatiuum*, que, emprat en les assemblees deliberants, feia decidir sobre fets del futur; i el *demonstratiuum* per als discursos d'ocasió sense funció decisòria. Aquest darrer gènere, considerat com el més literari, sembla el més imparcial i el més agradable de llegir. Com que la labor de l'historiador ha de ser una tasca serena i imparcial, la història ha de ser composta no per un *orator-advocat*, que no es deixa emportar per la vehemència i la passió, sinó per un *orator-escriptor* que medita serenament sobre les vicissituds de la vida dels humans.

La història al servei del reclam polític: Gai Juli Cèsar

Cèsar (Roma, 100-44 aC) pertanyia a una família aristocràtica, però aviat es decantà pel partit dels populars per tal de satisfer d'una manera meteòrica les seves aspiracions polítiques il·limitades. Conservem dues biografies d'aquest romà excepcional, escrites, una en llatí, per Suetoni i, una altra en grec, per Plutarc, a més de la seva obra de caràcter autobiogràfic. Fou un home d'una activitat formidable, ja que, a més de cultivar diversos gèneres (història, oratòria, poesia, etc.), s'abocà de ple a la política del seu temps, que, per cert, no era gens calmada. A grans trets podem dir que fou triúmvir l'any 60, que aconseguí el primer consolat el 59, i que dirigí la campanya militar a les Gàl·lies entre el 58 i el 50 i la de la guerra civil entre el 49 i el 48.

Cèsar és una de les glòries de les lletres llatines per la seva prosa senzilla, clara i sense enfarfecs retòrics. Ara bé, Cèsar no va escriure història desinteressadament, sinó pel desig de propaganda personal i per la necessitat de justificar la seva actuació en esdeveniments compromesos. En lloc de donar a la seva obra el títol tradicional d'*Annals* es va estimar més emprar el de *Comentarii* inspirant-se en les memòries (*hypomnemata*) dels monarques hel·lenístics. Per tant, es tracta d'una compilació de cròniques, d'arxius i de records personals, en els quals Cèsar sempre mostra la realitat en l'aspecte que resulta favorable als seus interessos. Com a narrador genial, potser cal subratllar dues habilitats: la de saber donar les dosis adients de dramatisme que cada situació requeria i la de treballar amb un tacte exquisit la seva apologia personal, ja que sempre usa la tercera persona per a narrar tots els esdeveniments en els quals ell participa. La repetició del nom de Cèsar sovinteja més quan la situació és crítica i ell la pot resoldre amb una rapidesa i eficàcia admirables. Mentre un llegeix la seva obra, té una gran sensació d'objectivitat i no s'adona que és l'autor el qui li imposa sublimarment la seva visió. Cèsar no hi va incloure gaires discursos i va prescindir totalment de les introduccions, que normalment eren carregoses i interminables.

La seva obra ens ha pervingut amb el nom de *Comentarii rerum gestarum*, en els quals cal distingir:

a) La *Guerra de les Gàl·lies (De bello Gallico)*. Consta de vuit llibres, en els quals es narren els esdeveniments entre els anys 58 i 52 fins al triomf de Cèsar sobre el cabdill gal Vercingètorix. Després d'una breu descripció de les Gàl·lies hi ha la narració de les seves campanyes, entre les quals assenyalarem les fetes contra els belgues i contra els germànics, les expedicions a Britànnia. Com que Cèsar fou assassinat a les idus de marc del 44, abans d'haver enllestit l'obra, el darrer llibre fou acabat pel seu fidel lloctinent Hirci.

b) La *Guerra civil (De bello ciuile)*. Consta de tres llibres, en els quals justifica la seva actuació contra el poder constituït: el fet il·legal de creuar el riu Rubicó sense dissoldre l'exercit, tal com li havien ordenat Pompeu i el senat; la seva entrada a Roma i l'expulsió d'Itàlia dels pompeians fins a derrotar-los a *Ilerda*; la presa de Marsella i el seu nomenament com a dictador; la derrota definitiva de Pompeu a Farsàlia i la persecució i mort del seu enemic a Orient, on Cèsar conegué Cleòpatra.

Les gestes de Cèsar fins a l'any anterior al seu assassinat foren narrades per altres continuadors. La paternitat de la *Guerra d'Alexandria (De bello Alexandrino)* sol ser atribuïda a Hirci, el lloctinent de Cèsar. Tanmateix, sembla que la *Guerra d'Àfrica (De bello Africano)* i la *Guerra d'Hispania (De Bello Hispaniense)* foren redactats per un militar de categoria inferior des del punt de vista literari.

Les biografies: Corneli Nepot

Malgrat que els antics no consideraven que pertanyien al gènere històric, ni els *Comentarii* ni les biografies, els romans s'interessaren espontàniament per les dades biogràfiques. N'hi ha prou de pensar en les *neniae*, o la barreja de lamentacions i pregàries per a un difunt; en els *carmina conuiuialia* o cants de banquet en honor dels avantpassats; en els *elogia* o inscripcions funeràries; i en les *laudationes fúnebres*. D'altra banda, hi havia la tradició literària grega de d'encomi, o panegíric per glorificar una persona; el conrearen tant historiadors (Xenofont) i oradors (Isòcrates) com alguns seguidors d'Aristòtil, els quals se centraren en l'estudi dels caràcters. La biografia hel·lenística, en caure a mans dels filòlegs, perdé el caire literari i filosòfic i es convertí en una acumulació de dades de caràcter erudit. D'una manera o d'una altra, doncs, totes aquestes formes de recordar les persones on figuraven diverses dades referides als seus gustos i a la seva vida (*curriculum studiorum et uitae*), van constituir un terreny adobat per exaltar les virtuts dels homes que es van distingir per damunt dels seus contemporanis.

Corneli Nepot (100-25? aC), nascut a Tici, prop de les ribes del Po, es mantingué allunyat de la política i es dedicà a les tasques de recerca històrica, a més d'algunes incursions en el camp de la poesia. La seva obra conservada pertany al gènere biogràfic i a la història, que conreà amb un mètode retòric i anecdòtic. La seva obra *Homes il·lustres (De uiris illustribus)*, en setze llibres, comparava la vida de personatges grecs i romans, criteri que després adoptarien altres biògrafs, com l'historiador grec Plutarc. D'aquesta obra només conservem el llibre que porta per títol les *Vides dels grans cabdills dels pobles estrangers (De excellentibus ducibus exterarum gentium)*. També podem llegir les biografies de Cató i d'Àtic pertanyents a una altra obra. Els estudiosos han retret a Nepot la seva poca traça a l'hora de manejar les fonts i l'omissió de dades fonamentals. El seu estil és monòton i repetitiu, fet pel qual, si des del punt de vista literari el desfavoreix, des del punt de vista pedagògic ha resultat positiu, ja que la seva obra ha estat recomanada durant molt de temps per iniciar-se en la llengua llatina a causa de la simplicitat de la sintaxi.

De la política activa a la historiografia moralitzadora: Sal·lusti

Gai Sal·lusti Crisp (86-35 aC), nascut a la ciutat sabina d'Amitèrnum en el si d'una família plebea, tingué una carrera política bastant accidentada. Enemic de la vella noblesa i, per tant, oposat a Pompeu i Ciceró, fou militant del partit democràtic o popular de Cèsar. Després d'exercir el càrrec de tribú de la plebs l'any 52, aconseguí un lloc en el senat, però en fou expulsat l'any 50, en ser acusat de portar una vida immoral. Reaparegué novament al senat l'any 48, gràcies a la intervenció del seu amic Cèsar, del qual rebé diversos encàrrecs militars no gaire reeixits. Cèsar, quan acabà la guerra civil a Àfrica l'any 46, el nomenà procònsol de la província numídica, anomenada Àfrica Nova, des d'on al cap d'un any d'ostentar el càrrec tornà a Roma amb una gran

documentació i amb una fortuna immensa, aconseguida amb mitjans no gaire lícits. A Roma es comprà una gran finca i s'hi féu construir una sumptuosa residència amb uns jardins magnífics, els *horti Sallustiani*, on es retirà de la política després de la mort de Cèsar per dedicar-se de ple a la història.

A més de *Cartes*, va escriure tres obres de contingut històric, perdudes en la major part, les *Històries (Historiae)*, en les quals narrava els fets posteriors a la mort de Sul·la fins a l'acabament de la guerra de Pompeu contra els pirates, i dues altres obres conservades, de menor extensió i de caràcter monogràfic: la *Conjuració de Catilina (De coniuratione Catilinae)* i la *Guerra de Jugurta (Bellum Iugurthinum)*. Tot i ser enemic polític de Ciceró, va fer cas de la concepció ciceroniana de la història a l'hora de triar dos temes no allunyats dels moments que li van tocar viure.

En els seixanta-un capítols de la *Conjuració de Catilina* descriu el cèlebre episodi de la sublevació de Catilina durant el consolat d'Antoni i de Ciceró, l'any 63, ja que no podia aconseguir el poder per mitjans legítims. Després d'un proemi moralitzador sobre els objectius de la vida humana, la qual no ha de tendir a la satisfacció corporal sinó a l'exercici de l'activitat espiritual, l'autor se centra en la figura de Catilina, demostrant que aquest personatge és un producte de la corrupció fomentada pel govern dels *optimates*. Això li permet fer una digressió sobre la història de Roma, contraposant el moment corrupte que li va tocar viure amb la puresa i simplicitat de costums dels temps antics. Tot seguit fa desfil·lar els personatges més importants, nobles i plebeus, que van viure l'afer. Sal·lusti no passa per alt la intervenció femenina, decisiva en alguns aspectes, com Semprònia, la col·laboradora de Catilina en la conspiració, o Fúlvia, la qual va denunciar el complot a Ciceró. Cal reconèixer que Sal·lusti se'n va saber sortir força bé pel que fa al tractament imparcial dels fets històrics, tot i tocar un tema molt delicat, ja que Ciceró, adversari polític de Sal·lusti, hi va representar un gran paper, mentre que es tenia la sospita que Cèsar, si no havia estat còmplice, almenys simpatitzava amb els conjurats.

La *Guerra de Jugurta* comença amb un proemi semblant al de l'obra anterior. A continuació se centra en la lluita entre Roma i Jugurta, rei de Numídia des de l'any 111 fins al 105 aC; després del retrat del protagonista, el rei d'Àfrica Jugurta, i dels personatges amb qui tractà, relata les convulsions polítiques de Roma entre Metel, cap dels *optimates*, i Màrius, capdavanter dels *populares*, que al cap de no gaires anys provocarien l'esclat de la guerra civil entre Sul·la i Màrius. L'obra acaba amb el triomf de Màrius i la caiguda de Jugurta. Sal·lusti es mostra sempre objectiu i reparteix els elogis i les crítiques a patricis i plebeus per demostrar que la decadència moral s'havia ensenyorit de Roma.

En els proemis de les seves dues grans obres, Sal·lusti dedica un espai considerable a la filosofia pràctica. Hi oposa la noblesa de l'acció i la dignitat de l'esperit a la moral vulgar del cos. Sal·lusti se sent fascinat per les conquestes passades de la *virtus* i rebutja la política del seu temps. Segons Sal·lusti, la seva dedicació a la història serà molt més profitosa per a l'Estat que no pas la participació en la política activa.

Sal·lusti, un home que no va predicar amb l'exemple però sí amb la ploma, és considerat el creador de la història com a gènere literari en la literatura llatina. La seva preocupació per l'evolució dels costums i les anàlisis psicològiques de la societat romana tenen la seva inspiració en l'obra de l'historiador grec Tucídides. El seu llenguatge és concís, atrevit i elaborat amb un considerable regust arcaïtzant.

L'ÈPOCA D'AUGUST

Els fets d'August del monument epigràfic d'Àncira

Una idea de la figura de Gai Octavi August com a escriptor només la podem obtenir dels resums epigràfics dels documents que foren llegits públicament després de la seva mort. Malgrat el caràcter apologètic, el contingut té un notable valor històric, perquè ell mateix, que organitzà el sistema de govern anomenat principat, fou el redactor d'aquesta mena de testament o memòria de la seva acció política *Fets del diví August (Res Gestae divi Augusti)*. Dels tres resums conservats a Àsia Menor, el més complet és el que hi ha gravat en grec i en llatí a les parets del temple d'August d'Àncira, actualment Ankara. El conjunt epigràfic és anomenat Monument Ancirà

(*Monumentum Ancyranum*).

El gran historiador nacionalista romà: Tit Livi

Malgrat que la historiografia que coneixem millor té un caire nacionalista per manifestar un entusiasme gairebé religiós en els exemples del passat, perquè havien fet gran Roma, cal assenyalar l'obra dels historiadors dissidents: Asini Pol·lió i Pompeu Trogu, l'obra dels quals coneixem indirectament. Pol·lió, un antiaugustià irreductible, va escriure una *Història de la Guerra civil* contra la propaganda oficial d'August. Pompeu Trogu escriví la primera història universal en llengua llatina, titulada *Història Filípica*. El nom fa referència al pare d'Alexandre el Magne, i la principal novetat pel que fa a l'enfocament és la teoria de la successió dels imperis hegemònics al llarg dels temps.

Titus Livi (64? aC-17 pC), nascut a Patàvium, l'actual Pàdua, pertany a la generació daurada dels qui forjaren o visqueren la pau augustea. Entre la dècada que va del 70 al 60 aC van venir al món personatges tan singulars com August, l'artífex del principat, i els propagadors dels ideals de la Roma imperial, els poetes Virgili i Horaci. Tit Livi mantingué una bona amistat amb August, però mai no va renunciar als seus ideals republicans. Per això, August, en el tracte personal, l'anomenava *Pompeianus*. D'altra banda, Tit Livi, que sempre és mantingué allunyat de la política activa, en contraposició amb Sal·lusti, i es dedicà a la investigació històrica, va acomplir l'ideal de Ciceró quan demanava que la història fos una tasca pròpia de l'*orator*-escriptor. Per això, Livi no es va estar de refer molts discursos, alguns dels quals són magistrals des del punt de vista de la retòrica.

Mentre Virgili componia l'*Eneida*, Tit Livi estava ocupat en la redacció de la seva monumental obra de cent quaranta-dos llibres, la història de Roma, *Des de la fundació de l'Urbs (Ab urbe condita)*, que abraçava des del 753 aC fins al 9 dC. Livi s'estimà més tornar a l'antiga tradició annalística que no pas seguir l'elaboració de monografies, com Sal·lusti. Ara bé, ho va fer amb un esperit nou i en un moment oportú, ja que va viure la clausura d'un període amb una unitat ben definida: el gairebé mig mil·lenni de república romana. Livi es va proposar recollir materials per deixar constància a la posteritat del passat republicà, que ell idealitzava i pel qual sentia una certa nostàlgia. Com que Livi volia fer una obra d'art de caire nacionalista per donar exemples de la grandesa del passat als homes del seu temps, va fer servir l'obra d'altres historiadors romans i grecs i va deixar les fonts documentals, com arxius, inscripcions, etc., per als erudits. En el prefaci de la seva obra (1,9) diu clarament que ell vol posar l'atenció en els fets següents: «Quina mena de vida va existir, quins costums hi va haver, per quins homes i amb quins mètodes, en la guerra i en la pau, fou creada i engrandida la nostra potència». I és que en la història, segons Livi, hi ha la *uita*, la vida política i col·lectiva, amb totes les qualitats i els defectes, que poden ser encarrilats per les *mores*, principis no escrits però aprovats tàcitament per tots els romans. Precisament en la confluència dels costums (*mores*) i dels homes (*uiri*) es troba la comunitat dels ciutadans, que constitueixen la cosa més preuada de la història de Roma. Per això, en la seva obra, els romans més il·lustres hi desfilen d'una manera molt emotiva.

La monumentalitat de l'obra de Livi ha perjudicat la seva conservació total. El poeta Marcial (*Epigrames 14, 190*) ja es queixava del seu embalum quan deia: «En aquestes vitelles de petit format, s'hi troba l'obra ingent de Livi, que no cap tot sencer a la meua biblioteca» (*Pellibus exiguis artatur Livius ingens, / quem mea non totum bibliotheca capit*). Fins als nostres dies només ens n'ha arribat una tercera part: els llibres de l'I al X i des de XXI al XLV. Amb tot, podem saber el seu contingut gràcies als resums de cada llibre o *Periochae*, que es van fer molt aviat. També les històries abreujades de Roma, que feren Florus i Eutropi, ens permeten de tenir un coneixement indirecte de l'obra perduda de Livi.

LA HISTORIOGRAFIA DEL PERÍODE POSTCLÀSSIC O IMPERIAL

La historiografia addicta al règim imperial: Vel·lei Patèrcul i Valeri Màxim

No tots els historiadors es van sotmetre a la disciplina ideològica del nou sistema de govern

imperial, el qual topava amb els ideals tradicionals republicans, sinó que uns quants s'hi van oposar aferrissadament. Desgraciadament gairebé tot el que conservem són noms, ja que el poder, amb els censors de torn, es va encarregar de fer desaparèixer la seva obra.

En canvi, hem conservat l'obra d'historiadors que eren conformistes i fins i tot aduldors del sistema:

Vel·lei Patèrcul (19? aC-30 dC), autor d'una *Històries* des dels orígens de Roma fins als seus dies, justifica el canvi de règim i fa una lloança a l'emperador Tiberi.

Valeri Màxim (segles I aC-I dC) va escriure *Nou llibres de fetes i dites memorables (Factorum et dictorum memorabilium libri IX)*, un seguit d'anècdotes i de fets diversos ordenats segons la virtut i l'heroïcitat dels personatges i les afeccions de l'autor.

La historiografia patètica: Tàcit

De Publi Corneli Tàcit (55?-120?) no sabem on va néixer, ni la data exacta del naixement ni de la mort. D'origen eqüestre, deuria pertànyer a una família benestant, ja que es va casar amb una filla de Juli Agrícola, un general que va conquerir Britànnia i en fou governador, i a més va recórrer tota la carrera política fins a ser cònsol el 97 i senador amb una gran fama com a orador.

A més del *Diàleg d'oradors (Dialogus de oratoribus)*, una discussió sobre la decadència de l'oratòria a l'època imperial, Tàcit va escriure obres de caràcter històric: els assaigs *Vida de Juli Agrícola (De uita Iulii Agricolae)*, una mena d'elogi fúnebre i de biografia del seu sogre i un manifest polític contra la tirania de l'emperador Domicià, i *Germània*, el títol abreujat de *Sobre l'origen, situació, costums i pobles dels germànics (De origine, situ, moribus ac populis Germanorum)*, una descripció de la geografia, dels costums i de les institucions d'aquells habitants, l'austeritat dels quals contraposa al luxe i depravació dels romans.

De les dues obres històriques de més entitat, la primera és *Històries*, composta de catorze llibres, dels quals s'han conservat els quatre primers i part del cinquè. Abraçava el període que va des de Neró fins a Domicià, des del 69 fins al 96. La segona, titulada *Annals*, estava formada per setze llibres, dels quals ens han arribat, sencers o mutilats, els sis primers i els sis darrers. L'autor tracta tot el període de la dinastia júlio-clàudia, des de la mort d'August a l'any 14 fins a la de Neró al 68.

Tàcit, que es va servir de tota mena de testimonis orals i escrits, al començament *dels Annals* diu que vol escriure la seva obra «sense rancúnia i sense parcialitat» (*sine ira et studio*). No obstant això, sense falsificar ni ometre res, dona a la seva obra un to pessimista i la seva opinió en contra del sistema del principat implantat per August. Molt sovint sembla que Tàcit està descontent de l'època que li va tocar viure, tant pel que fa al poder de l'emperador i de l'aristocràcia com pel que fa al comportament servil de la plebs. Tàcit s'interessà molt pels mòbils humans dels fets històrics i amb gran habilitat donà a la seva obra un to marcadament psicològic. La lectura de l'obra de Tàcit no deixa indiferent el lector, ja que aviat se sent aclaparat pel dramatisme i pel patetisme amb què descriu escenes colpidores i contraposa els vicis humans amb les virtuts. La visió històrica de Tàcit ha quedat indeleblement gravada a la memòria de la posteritat. Personatges immortalitzats pel cinema i per les novel·les històriques, com Tiberi, Neró, Sejà, Agripina, Messalina, etc., han estat recreats a partir de l'obra d'aquest historiador. L'estil de Tàcit és complicat i molt personal, ja que emprà els recursos retòrics fins al límit de les possibilitats, jugant d'una manera genial amb les el·lipsis, les antítesis, la *uariatio* o manca de paral·lelisme, la brevetat, etc.

Els biògrafs imperials: Suetoni i els redactors de la *Història Augusta*

Gal Suetoni Tranquil (Roma? 70? - 140), d'una família no gaire important, fou amic de Plini el Jove, que el protegí i el recomanà a l'emperador Trajà. Després fou secretari particular d'Adrià, el qual el va destituir del càrrec al cap d'uns quants anys. Home de gran erudició, s'ocupà del subgènere de la biografia. La primera obra, de la qual en conservem una cinquena part, és *Homes il·lustres (De uiribus illustribus)*, biografies d'homes de lletres. Actualment només podem llegir la

biografia de Terenci, la d'Horaci, la de Lucà i la de Virgili. L'obra que ha arribat gairebé sencera és la *Vida dels dotze Cèsars (De uita duodecim Caesarum libri VIII)*, des de Juli Cèsar fins a Domicià. Per a l'elaboració d'aquestes biografies es va inspirar en els biògrafs alexandrins i va seguir més o menys un esquema fix: antecedents familiars, naixement, educació i joventut, carrera política anterior a l'arribada al tron, activitats durant la seva etapa de govern per ordre cronològic i per categories; construccions públiques, guerres, etc., retrat físic i espiritual, mort i testament. Com que coneixia els arxius imperials, sabia tota mena d'anècdotes de tots els emperadors. No obstant això, només acumula dades sense treure'n conclusions ni personals ni morals, tot i que es pot descobrir un cert anticesarisme. El seu estil senzill, clar i sense pretensions estilístiques, permeté la divulgació de la seva obra.

La *Història Augusta* és una col·lecció de trenta biografies d'emperadors pertanyents a sis autors diferents. Amb tot, actualment alguns estudiosos sospiten que es tracta d'una llarga tasca d'un sol compilador, retocada i modificada per alguns continuadors. L'època que abraça va des de l'emperador Adrià fins a Numerià (117-284). El model és semblant al de Suetoni, però molt més anecdòtic.

El darrer historiador pagà de l'antiguitat romana: Ammià Marcel·lí

Ammià Marcel·lí (332-398), nascut a Antioquia i traslladat a Roma, coneixia molt bé el territori de l'imperi oriental. L'autor es proposava continuar l'obra de Tàcit, a partir de Nerva fins a l'emperador Valent, és a dir, des de l'any 96 fins al 378. Dels trenta-un llibres de les *Històries* d'Ammià Marcel·lí podem llegir els divuit darrers. Cal assenyalar l'esforç a narrar els fets amb objectivitat, tot aplicant les receptes que havia après dels rêtors. Presenta la història com una successió d'edats i posa en relleu la importància de la fortuna en cadascun dels esdeveniments històrics.

La historiografia cristiana: Agustí, Jeroni i Orosi

El cristianisme, perseguit durant els primers dos segles, va produir una literatura de caràcter apològic per tal de defensar-se de les acusacions i de les persecucions. A partir de l'edicte de Milà, l'any 313, en què es reconeix la llibertat de culte, apareix la literatura patristica o dels grans pares de l'Església. Pel que fa a la historiografia, cal assenyalar les figures de sant Agustí, sant Jeroni i Orosi.

Sant Agustí (354-430), nascut a Tagaste, a Numídia, fou bisbe d'Hipona i autor de moltes obres. Ara ens referirem a la *Ciutat de Déu (De ciuitate Dei)*, on Agustí elaborà per primera vegada una teologia de la història. Al llarg de la història podem veure dues ciutats en pugna: la ciutat de Déu, integrada per tots aquells qui es mouen per la caritat, i la ciutat del món, formada pels qui es deixen dominar per l'egoisme. La ciutat de Déu és la que triomfa d'una manera lenta però progressiva. Agustí al·ludí a la caiguda de l'imperi romà, i afirmà que la causa no era l'abandó dels déus pagans, sinó la pròpia corrupció, un moment difícil, però passatger i allisonador, en ordre a la futura ciutat celestial.

Sant Jeroni (342?-420), nascut a Estrídon, a Dalmàcia, a més de la traducció al llatí de la Bíblia (la *Vulgata*) va escriure *Homes il·lustres (De uiris illustribus)*, un catàleg de cent trenta-set escriptors, important per a la història de la primitiva literatura cristiana.

Pau Orosi (390- ?), nascut possiblement a Braga, a Lusitània, a instàncies de sant Agustí va escriure la primera història universal cristiana (*Historiarum libri VII contra paganos*), en la qual exposà el seu concepte providencialista de la història. Aquesta obra fou molt coneguda a l'edat mitjana.

A tall de conclusió

La historiografia romana permet de seguir l'aventura de Roma, que va implicar tot Itàlia i tot el món antic. Vacil·lant en un principi, la historiografia arriba a la majoria d'edat gràcies a l'eloqüència i als esquemes importats de Grècia. Els historiadors ofereixen un gran ventall de possibilitats; des dels senzills reculls dels annalistes fins a l'elaborada prosa artística de Tàcit; des del nacionalisme

de Cató i de Tit Livi fins a l'universalisme de Trogu Pompeu; des de la propaganda dissimulada de Cèsar fins al servilisme de Valeri Màxim o de Vellei Patèrcul; des de les monografies de Sal·lusti fins a la monumentalitat de Livi. En definitiva, en l'obra històrica dels romans hi podem trobar l'afany de deixar un record perenne d'una mentalitat pràctica i d'un programa d'ideals morals que més o menys es van aconseguir. No en va Ciceró maldir perquè la història fos *«la vida de la memòria, la mestra de la vida i la missatgera de l'antiguitat»*.